

TİRMİZİ’NİN KULLANDIĞI “HADİSUN GARİBUN” KAVRAMI

Hüseyin AKGÜN *

Öz

Tirmizî (ö. 279/892) diğer musanniflerden farklı olarak kullandığı orijinal terimler ile dikkat çekmektedir. Çalışmamızda bunlardan birisi olan ve taşıdığı anlam hususunda tartışmalar bulunan “hadîsun garîbun” terimini ele aldık. Yaptığımız yeni bir araştırma ile bu kavram hakkındaki genellemelerin doğru olmadığını ortaya koymaya çalıştık. Ulaştığımız netice, bunun Tirmizî tarafından bağlamına göre değişik anlamlarda kullandığı yönündedir. Ancak onun bu farklı kullanımlarına rağmen bununla ağırlıklı olarak hadisin senedinde veya metninde bir illeti kastettiğini gördük. İşte araştırmamızda bu doğrultuda onun hadisleri söz konusu kavramla nitelendirmesinin nerede ne anlama geldiği ve bununla ilgili olarak dikkat edilmesi gereken hususları açıklamak istedik.

Anahtar Kelimeler: Tirmizî, Sünen, Garîb hadis, İllat, Zayıf hadis.

‘Hadîthun Gharîbun’ Concept used by Tirmizî

Abstract

Tirmidhî attracts notice via the original concepts that he used differently from other authors. In this paper, we analyzed the concept called ‘hadîthun garîbun’ that is one of these original concepts and contradictive about the meanings. We’ve endeavoured by a new study that the generalizations about this concepts are not true. According to our results, this term used by Tirmidhî for different meanings up to the context. Even though the difference usage of him, we’ve seen that he intended a malady in the basis or text of the hadith. This is because we wanted to explain the meanings of the hadiths characterized by this concept and the points to take into consideration.

Keywords: al-Tirmidhî, Sunan, Gharîb hadith, ‘İllat, Weak hadith.

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim Dalı, huseyinakgun@hotmail.com

Giriş

Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen* adlı eserinde diğer hadis mu-
sanniflerinin kullanmadığı farklı terimler bulunmaktadır. Bunlardan
birisi de “hadîsun garîbun” terimidir. Diğer terimlerle birlikte de-
ğişik çalışmalarda bunların ne anlama geldikleri üzerinde durulmuş-
tur.¹ Ancak onun kullandığı “hasen”, “hasen-sahih”, “hasen-sahih-
garîb” gibi terimlerin ne anlama geldiklerinin tam olarak tespit
edildiğini söylemek güçtür.² Benzer şekilde mutlak olarak zikredi-
len “hadîsun garîbun” teriminin ilgili hadisler hakkında bir hüküm
ifade edip etmediği konusu da ihtilaflıdır.³ İşte araştırmamızda bu
meseleyi ele almaya çalışacağız.

Hadisçiler tarafından “garîb” teriminin ne anlamlarda kullanıl-
dığını bizzat Tirmizî kendisi *İlelü's-sağîr* adlı eserinde açıklamıştır.
Öncelikle onun bu tespitlerini zikrettikten sonra söz konusu istila-
hın Tirmizî tarafından bir hüküm verme maksatlı kullanılıp kulla-
nılmadığı *Sünen*'deki tatbikatı çerçevesinde ele alınacaktır.

108 | db

Tirmizî, garîb hadis hakkında “Ehl-i hadis, hadisi değişik mana-
lara gelmek üzere “garîb” olarak nitelendirir” dedikten sonra bu
çeşitleri aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

1. Bazen bir hadis sadece bir vecihten rivâyet edildiği için garîb olarak nitelenir.

Hammâd b. Seleme'nin Ebû'l-Uşerâ'dan onun da babasından ri-
vâyet ettiği şu hadis gibi: Rasûlullah'a (s) sordum: “Ey Allah'ın
Rasûlü! Bir hayvanın kesimi sadece boğazdan ve göğsün üst kıs-
mından mı olur?” Peygamber (s) şöyle buyurdu: “Uyluğundan yara-
lasan da sana caiz olur.”⁴ Bu hadisi sadece Hammâd b. Seleme,

¹ Nureddin İtr, *el-İmâmü't-Tirmizî ve'l-muvâzenetü beyne Câmiihi ve beyne's-Sahîhayn*, Kahire 1970, s. 176-199.

² Bkz. Abdülkâdir b. Mustafa b. Abdürrezzâk Ebû Zerr el-Muhammedî, *eş-Şâz ve'l-münker ve'z-ziyadetü's-sika – muvâzene beyne'l-mütekaddimîne ve'l-müteahhirîne*, Beyrut 2005, s. 330 vd.; Ömer b. Hasen Fellâte, “el-Hadîsü'l-Hasen mutlakan ve mu-
kayyeden inde'l-İmâmi't-Tirmizî”, *Mecelletu Câmîatü Taybe: el-Ulumu't-terbeviyye*, yıl: 1 sayı: 2 (1426/2005), s. 202-203.

³ İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Tirmizî'yi, hadisleri sahih, hasen, garîb ve zayıf şeklinde ilk defa taksim eden kişi olarak takdim etmektedir (Bkz. İbn Teymiyye, *Takiyuddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalîm, Mecmû'u'l-fetâvâ, I-XXXV, Medine 1995, XVIII, 248*).

⁴ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir v.dğr., I-V, Kahire 1975, Et'ime, 13 (1481).

Ebû'l-Uşerâ'dan rivâyet etmiştir. Ebû'l Uşerâ'nın ise sadece bu hadisi rivâyet ettiği bilinmektedir. Her ne kadar hadisçilerce meşhur bir rivâyet olsa da bu hadis sadece Hammâd b. Seleme'nin rivâyetiyle meşhur hale gelmiştir. Bu hadisi sadece onun rivâyetiyle bilmekteyiz.⁵

Bazen de hadis imamlarından birisi bir hadisi sadece kendisi rivâyet etmekte, ancak daha sonra ondan rivâyet edenler vasıtasıyla hadis meşhur olmaktadır. Mesela Abdullah b. Dînâr'ın İbn Ömer'den rivâyet ettiği şu hadis gibi: "Rasûlullah (s) velâ hakkının satılmasını ve hibe edilmesini yasaklamıştır."⁶ Bu hadis sadece Abdullah b. Dinar tarikiyle bilinmektedir. Bununla birlikte Ubeydullah b. Ömer, Şu'be, Sûfyân es Sevrî, Mâlik b. Enes, İbn Uyeyne ve pek çok imam bu hadisi kendisinden nakletmişlerdir. Yahya b. Süleym ise söz konusu hadisi Ubeydullah b. Ömer – Nâfi – İbn Ömer senediyle rivâyet etmiştir. Ancak Yahya b. Süleym burada vehme kapılmıştır. Zira doğrusu, Ubeydullah b. Ömer – Abdullah b. Dînâr – İbn Ömer şeklinde olmalıdır. Nitekim Abdulvehhâb es-Sekâfi ve Abdullah b. Nümeyr, Ubeydullah b. Ömer, Abdullah b. Dînâr ve İbn Ömer şeklinde de rivâyet edilmiştir."

2. Bazen de bir hadis (metnindeki) bir ziyade nedeniyle garîb olabilmektedir Bu ziyade hafızasına güvenilen bir kimse tarafından yapılmışsa sahih kabul edilir.

Mesela Mâlik b. Enes'in, Nâfi'den onun da İbn Ömer'den rivâyet ettiği şu hadiste olduğu gibi: "Rasûlullah (s), kadın veya erkek, hür veya köle her Müslüman'ın, Ramazan'da Fıtır sadakası olarak bir sâ' hurma veya bir ölçek arpa vermesini farz kılmıştır." Mâlik bu hadisi "Müslümanlar" ifadesini ziyade ederek nakletmiştir.⁷ Eyyûb es-Sahtiyânî, Ubeydullah b. Ömer ve pek çok imam bu hadisi Nâfi'den İbn Ömer vasıtasıyla rivâyet etmişler, lakin "Müslümanlar" ifadesini kullanmamışlardır. Mâlik'in, Nâfi'den rivâyet etti-

⁵ Tirmizî burada garîplik ile sadece teferrüdü kastetmektedir.

⁶ Tirmizî bu hadis hakkında *Sünen*'de hasen-sahih hükmünü vermektedir. Dolayısıyla burada gariplik teferrüdü ifade etmektedir.

⁷ Tirmizî, *Zekât*, 35 (676). Ancak Tirmizî bu örneği burada vermekle birlikte, *Sünen*'de ilgili hadis hakkında "hasen-sahih" dışında garîb hükmü vermemektedir. Buradan hareketle onun, burada garîbin farklı anlamlarına işaret etmekle birlikte, kendisinin bu anlamlarının tamamını kullanmadığı sonucuna ulaşabiliriz. Nitekim onun garîb hadise örnek verdiği bir hadis hakkında garîb kavramı yerine "lâ na'rifuhû min hadîsi fülân" kullandığını görmekteyiz (Bkz. Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *İletü's-sağîr*, Kahire 1975 (*Sünen*'in sonunda), s. 758. Krş. Tirmizî, *Velâ*, 2 (2126)).

ği bu hadisi hıfzına itimat edilmeyen diğer bazıları da Nâfi'den, Mâlik'in rivâyetine benzer şekilde rivâyet etmişlerdir... Hıfzına itimat edilen bir hadisçi hadis metnine ilave yapmışsa bu ilavesi kendisinden kabul edilir.”⁸

Görüldüğü üzere yukarıda ilk manada sadece teferrüd kastedilirken, burada metindeki bir farklılığa işaret edilmektedir. Dolayısıyla senedin durumuna göre bunun sahihliği de, zayıflığı da söz konusu olabilir. Tirmizî de, müdrec, şâz gibi metni illetli rivâyetleri bu kavramla ifade etmektedir. Ancak böyle bir durumda Tirmizî genellikle bir açıklama getirmekte, hadis in illetini ortaya koymaktadır.⁹

3. Bazen de bir hadis değişik vecihlerden rivâyet edilir. Ancak senedinin durumu nedeniyle garîb olur.

Ebû Küreyb, Ebû Hişâm er-Rifâî, Ebû's-Sâib ve Hüseyin b. Esved bize naklederek şöyle dediler: Ebû Usâme, Büreyd b. Abdullah b. Ebî Bürde'den, o da dedesinden, Ebû Bürde'den, o da Ebû Musa'dan, Hz. Peygamber'in (s) şöyle söylediğini aktarmıştır: “Kâfir kimse yedi bağırsağı doldurmak için yer. Mü'min ise tek bağırsağını doldurmak için yer.” Tirmizî der ki: Bu hadis bu şekliyle senedi yönünden garîbdir. Kaldı ki bu hadis Hz. Peygamber'den (s) birçok vecihle rivâyet edilmiştir. Ancak Ebû Musa'nın rivâyeti olması yönüyle gariptir (bilinmemektedir). Mahmûd b. Gaylân'a bu hadisi sordum, o da şöyle dedi: Bu Ebû Küreyb'in Ebû Usâme'den rivâyet ettiği hadistir. Söz konusu hadisi Muhammed b. İsmail el-Buhârî'ye de sordum. O da “Bu hadisi Ebû Küreyb, Ebû Usame'den rivâyet etmiştir. Ebû Küreyb dışında başka bir yoldan bilmiyoruz” dedi. Ben, “bize bu hadisi Ebû Usame'den pek çok kişi nakletmiştir”¹⁰ dediğimde buna hayret etti ve “Bu hadisi bu şekilde Ebû Küreyb'den başka bir rivâyet eden bilmiyorum” şeklinde cevap verdi dedi ve

⁸ Tirmizî, *İleli's-sağır*, V, 759. İbn Receb (ö. 795/1393) buna işaret ederek, “yani hıfzına itimat edilmeyenin sıkaya ziyadesi kabul edilmez” demektedir (İbn Receb, Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, thk. Hemmâm Abdurrahîm Saîd, I-II, Zerkâ 1987, II, 631).

⁹ Örnekleri için bkz. Tirmizî, Cuma, 21 (517), Sefer, 60 (587).

¹⁰ İbn Receb diğer râvilerin zayıf, hatta Hüseyin b. Esved'in hadis hırsızlığıyla müttehem olduğuna işaret etmektedir. Bkz. İbn Receb, *Şerh*, II, 646.

şöyle devam etti: "Ayrıca Ebû Küreyb'in bu hadisi Ebû Usâme'den müzakere ile¹¹ aldığını düşünüyoruz"¹².

Tirmizî'nin ıstılahın bu son kullanımıyla ilgili verdiği örneklerle¹³ baktığımızda, bunların değişik nedenlerle (muzdarib, şâz, münker vb.) senedi illetli olan hadisler olduğunu görmekteyiz.

O halde Tirmizî'ye göre "garîb" kavramı, hadisin rivâyet tariklerini beyan eden senedle ilgili bir vasıf olabileceği gibi, sened veya metnindeki bir illete de işaret edebilmektedir. Ancak o, *Sünen*'inde usul olarak her hadisten sonra, söz konusu hadis hakkında "hasen-sahîh", "hasen-garîb" gibi hükümler verdiğinden, bazen bu hükümlerin dışında aynı mahalde bazı hadisler hakkında kullandığı "hadîsun garîbun" ifadesinin de (sadece) hüküm niteliğinde olabileceği sorusunu akla getirmektedir. Nitekim özellikle yakın zamanda yapılan bazı araştırmalarda bu kanaate ulaşılmıştır.¹⁴ Mesela Adâb Mahmud el-Hamş şöyle demektedir: "Tirmizî'nin hakkında, "sahîh" veya "hasen" kaydı olmaksızın garîb hükmünü verdiği hadislerdeki kullanımını incelediğimde bunların zayıf olduğu sonucuna vardım. Bu zayıflık, ya râvisinin zayıflığı, ya da şâzlık, nekâret,

¹¹ İbn Receb buradaki "müzakere ile aldı" ifadesinin bir ta'lil olduğunu belirtmektedir (İbn Receb, *Şerh*, II, 647).

¹² Tirmizî, *İlelü's-sağîr*, V, 758-759.

¹³ Tirmizî bu kısma giren üç farklı örnek daha vermektedir.

¹⁴ Ammâr Câsim Muhammed el-Abidî, "el-Hadisü'l-garîbu mefhûmuhû ve tatbikâtuhu fi Câmii't-Tirmizî", *Bağdat Üniversitesi (Yayımlanmamış Master Tezi)*, Bağdat 1997; Adâb Mahmud el-Hamş, *el-İmâmü't-Tirmizî ve menhecuhu fi kitâbihi'l-Câmi'*, I-III, Amman 2003, II, 430. Hamş, Üsâme Nemr Abdülkerim'in de aynı görüşte olduğunu nakletmektedir (Bkz. Hamş, *el-İmâmü't-Tirmizî*, II, 436-437). Abdülkadir el-Muhammedî de, el-Abidî'nin çalışmasına dayanarak bu kanaate ulaşmaktadır (Muhammedî, *Şâz*, s. 335). Hatta o, Tirmizî'nin, hasen ve garîb kavramlarını muallel hadisler için kullandığını belirtmektedir (Muhammedî, *Şâz*, s. 336). Bunlara göre Tirmizî mutlak olarak garîb diyorsa bu hadis hakkında zayıf hükmü verdiği anlamını taşımaktadır. el-Abidî, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) de garîb kavramını Tirmizî gibi ilgili hadisin zayıf olduğu yönünde bir hüküm anlamında kullandığını savunmaktadır (Bkz. Ammâr Câsim Muhammed el-Abidî, "Mefhumu'l-hadisî'l-garîb fi Sahîhi İbn Huzeyme-Dirasetün istikrâiyetün nakdiyyetün-", *Mecelle-tü Câmîati Tikrit li'l-ülümü'l-insâniyye*, c. 13, sayı 5 (2006), ss. 417-452). Öte yandan Nâsiruddîn el-Elbânî (ö. 1999) de Tirmizî'nin hadisler hakkında kullandığı "garîb" lafzıyla hadisin zayıflığını kastettiğini savunmaktadır (Bkz. Nâsiruddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daiife vel'mevdûa ve eseruha's-seyyi fi'l-ümme*, I-XIV, Riyad 1992, I, 155; II, 245, IV, 322; *İrvâ'ul-galîl fi tahrîci ehâdisi Menâri's-sebil*, I-IX, Beyrut 1985, V, 133). Elbânî, Zeylâi'nin (ö. 762/1360) de bu kavramı aslı olmayan hadisler için kullandığını belirtmektedir (Bkz. Elbânî, *İrvâ'ul-galîl*, III, 100; V, 342).

ızdırâb, irsâl, inkıta' vb. bir illeti bulunması dolayısıyladır.¹⁵ Bununla birlikte bu görüşe diğer bazı araştırmacılar karşı çıkmışlardır.¹⁶ Dolayısıyla bu kavramın tekrar ele alınarak anlamının açıklığa kavuşturulması gerektiğini düşünmekteyiz.

Şimdi Tirmizî'nin *Sünen*'inde bu terimi nasıl kullandığını örnekleriyle ele alıp, kullanım amacını tespit etmeye çalışacağız. Öncelikle Tirmizî'nin "hadîsun garîbun" terimini eserinde 448 kez kullandığını belirtelim.¹⁷ Bazen o, bu kavramın ardı sıra hiçbir açıklama getirmezken,¹⁸ çoğu zaman da buna "lâ na'rifuhû illâ min (hâzâ'l-vech¹⁹/hadîsi fülân)²⁰" ilavesinde bulunmaktadır.²¹ Bunun haricinde hadisin varsa illeti hakkında bilgi vermekte, zayıflığına işaret etmektedir. Mesela o, râviler hakkındaki cerhe yer vermekte²² veya "lâ na'rifuhû merfû'an",²³ "lâ na'lemu esnedehû fülân",²⁴ "leyse isnâduhû bi'l-kavî",²⁵ "fî isnâdihî mekâl",²⁶ gibi açıklamalarda bulunmaktadır. Görüldüğü üzere bu terimin açıklamalı kullanımları genellikle bir illete işaret etmektedir.

Tirmizî'nin *Sünen*'inde sadece "garîb" olarak nitelendirilen, başka bir açıklama getirilmeyen hadisler olduğunu yukarıda belirtmiştik. İşte özellikle bu tür kullanımı, kavramın anlaşılmasında önemli bir problem teşkil etmektedir. Onun, mutlak olarak bu ifadeyi kullanıp açıklamaya gitmemesinden, ilgili hadis hakkında sened veya metniyle ilgili bir teferrüdü kastettiğini görmekteyiz.²⁷ Ancak bu teferrüd yukarıda zikrettiğimiz üzere ziyâdetü's-sika gibi

¹⁵ Hams, *el-İmâmü't-Tirmizî*, II, 436.

¹⁶ Bkz. Said Muhammed Hamd el-Merrî, *İ'lâlu'l-hadîsi'l-ğarîb bi'l-hadîsi'l-meşhûr*, Beyrut 2010, s. 53.

¹⁷ Hams'ın tespit ettiği 374 (Hams, *el-İmâmü't-Tirmizî*, s. 441), Fellâte'nin 362 (Fellâte, "el-Hadîsü'l-hasen", s. 220) sayıları eksiktir.

¹⁸ Örnekleri için bkz. Tirmizî, *Salât*, 51(223); Hacc, 49 (878); Cenâiz, 8 (978).

¹⁹ Tirmizî bu formu 66 kez kullanmaktadır.

²⁰ Tirmizî bu formu 145 kez kullanmaktadır.

²¹ Bazen de "garîb" demeden, teferrüd anlamında sadece bu kalıbı kullanmaktadır.

²² Cerh örnekleri için bkz. Tirmizî, *Cenâiz*, 35 (1020); *Nikâh*, 6 (1089); *Edâhî*, 18 (1517).

²³ Örnekleri için bkz. Tirmizî, *Tahâret*, 17 (21); *Cenâiz*, 71 (1073); *Talâk*, 7 (1182).

²⁴ Örnekleri için bkz. Tirmizî, *Tahâret*, 43 (57); *Sefer*, 61 (591); *Birr*, 48 (1978).

²⁵ Örnekleri için bkz. Tirmizî, *Cenâiz*, 74 (1076); *Talâk*, 11 (1186); *Sıfatu'l-kıyâme*, 17 (2448).

²⁶ Örnekleri için bkz. Tirmizî, *Vitir*, 17 (479); *Hacc*, 3 (812); *Tefsir*, 47 (3260).

²⁷ İbn Receb bunları münker ve sahih olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ayrıca o, garâib-i münkereden bir kısmının sened ve metin olarak şâz olan hadisler olduklarını belirtmektedir (Bkz. İbn Receb, *Şerh*, II, 624).

makbul olabileceği gibi, şâz ve münkerlik anlamı da taşıyabilmektedir.

Öte yandan bazı araştırmacılar tarafından Tirmizî'nin bu kavramla sadece hadisin ferd olduğunu kastettiği veya bunların tamamını zayıf hadis anlamında kullandığı yönünde birtakım deliller getirilmiş olsa da, varılan bu sonuçların konuya parçacı yaklaşımdan dolayı sağlam olduğunu söyleyemiyoruz. Diğer bir deyişle her bir görüşü savunan, sadece kendini destekleyen örnekleri kullanmışlardır. Hâlbuki her iki grup da genellemeye giderek hatalı sonuçlara ulaşmaktadırlar.²⁸ Bu problemin halli için sırasıyla Tirmizî'nin bu kavramı farklı kullanımlarına örnekler vererek konu açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

Tirmizî'nin tasnifine göre hadisçilerin kullandığı garîb kavramının üç anlamından ilkinе göre, hadisin sadece vasfından bahsedildiği açıktır. Yani burada kavram, bir hüküm ifade etmeyip hadisin senedinin ferd olduğunu ifade etmektedir.²⁹ Tirmizî'nin verdiği örneklere baktığımızda³⁰ bu açıkça görülmektedir. O, hadisin ferd olduğuna ifade etmek için başka kavramlar da kullanmaktadır. Mesela "lâ na'rifuhû illâ min hadîsi fülân" gibi.³¹ Benzer şekilde hasen-sahih hükmünü verdiği niyet hadisi hakkında da bu ifadeyi kullanmaktadır.³² Dolayısıyla onun hadislerdeki ferdliği "garîb" dışındaki bazı kavramlarla da ifade ettiğini görmekteyiz. Bununla birlikte el-Abîdî vd. savunduğu gibi mutlak olarak "garîb" lafzıyla teferrüdü kastetmediğini söyleyemeyiz. Zira Tirmizî'nin, garîb teriminin birinci anlamıyla ilgili verdiği örnek,³³ *Sünen* içerisinde "hâzâ hadîsun

²⁸ Hatta bunlardan biri olan Merrî, haklılığını ispat etmek için rivâyet tahrifine dahi gitmektedir. Kendisi, *İlelü'l-kebîr*'de "garîb" olarak nitelenen bir hadisin, *Sünen*'de "hasen-sahih-garîb" şeklinde verildiğini iddia etmektedir (Merrî, *İ'lâlu'l-hadîsi'l-garîb*, s. 63-64). Hâlbuki doğrusu "hasen-garîb" olacaktır (Tirmizî, Eşribe, 7 (1871)). Keza "hadîsun garîbun" şeklindeki diğer bir hüküm de yanlış nakledilmektedir (Bkz. Merrî, *İ'lâlu'l-hadîsi'l-garîb*, s. 66). Hâsılı Merrî'nin karşı görüşü çürütmek için getirdiği diğer deliller de (Bkz. Merrî, *İ'lâlu'l-hadîsi'l-garîb*, s. 64-65) kanaatimizce yetersizdir.

²⁹ Krş. Hamş, *el-İmâmü't-Tirmizî*, s. 429-430.

³⁰ Tirmizî, *İlelü's-sağîr*, s. 758-759. Krş. Tirmizî, Et'ime, 13 (1481), Mesela burada, verdiği örneklerden biri olan velâ hadisi hakkında *Sünen*'de "garîb" kelimesini kullanmamakla birlikte, teferrüd ve hasen-sahih kavramını birlikte kullanmaktadır: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ (Tirmizî, Velâ, 2 (2126)).

³¹ Örnekleri için bkz. Tirmizî, Cuma, 14 (509); Hacc, 53 (883); Radâ', 13 (1167). Tirmizî, "Lâ na'rifuhû illâ min hadîsi fülân" istilahı ile "garîb" istilahını aynı anlamda kullanmaktadır (Hamş, *el-İmâmü't-Tirmizî*, s. 429).

³² Tirmizî, Cihâd, 16 (1647).

³³ Tirmizî, *İlelü's-sağîr*, s. 758.

garîbun”³⁴ şeklinde nitelenmektedir. Yine *Sünen*’i bu açıdan taradığımızda onun senedi sağlam, metninde bir münkerlik bulunmayan hadisler hakkında “garîb” dediğini görmekteyiz.³⁵

Kavramın diğer iki kullanımına gelince bunlar sadece hadisin senedi itibariyle ferd kalmasına değil, aynı zamanda sened veya metindeki bir garipliğe, farklılığa veya illete/zayıflığa da işaret etmektedirler.³⁶ Yani aslında bu son iki kullanım kelimenin lügat anlamına yakındır. Dolayısıyla Tirmizî’nin, bu kavramla hadisteki bir zayıflığı da kastettiğine şahit olmaktayız. Şimdi onun, söz konusu kavramı bu yöndeki kullanımıyla ilgili bazı örnekler vermek istiyoruz.

- a. Tirmizî, namazda secdeye giderken devenin yaptığı gibi, önce dizleri sonra elleri yere koymayı nehyeden bir hadisi garîb olarak nitelendirmektedir.³⁷ Kanaatimizce senedi sahih olduğu halde metinde amele muhalefet sebebiyle garîbin ikinci anlamında metninde bir gariplik olduğunu kastederek hadis hakkında bu hükmü vermektedir. Zira Tirmizî, bunun aksi bir hükmü ihtiva eden hadisin amele esas olduğunu belirtmektedir.³⁸
- b. Tirmizî, Rişdîn b. Sa’d’ın (ö. 188/804) hıfzından dolayı zayıf bulunduğunu belirtmekte,³⁹ on rivâyetinden, birine hasen,⁴⁰ bir diğerine hasen-garîb,⁴¹ kalan hepsine garîb hükmünü vermektedir. Dolayısıyla hakkında hadislerinin zayıf olduğu hükmüne vardığı bu râviden gelen dört hadise⁴² sadece garîb demesi, onun mutlak olarak bir hadis hakkında “garîb” hükmünü vermekle sadece teferrüdü kastetmediğini açıkça ortaya koymaktadır. İşte bunları Tirmizî’nin yukarıda üçüncü sırada zikrettiği

³⁴ Tirmizî, *Et’ime*, 13 (1481).

³⁵ Örnekleri için bkz. Tirmizî, *Salât*, 193 (419); *Edeb*, 42 (2800); *Tefsir*, 22 (3165).

³⁶ Tirmizî, *İlelü’s-sağır*, s. 759.

³⁷ Tirmizî, *Salât*, 85 (269). Krş. Mübarekfûrî, *Ebû'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahman, Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmii't-Tirmizî*, I-X, Beyrut 1990, II, 119.

³⁸ Tirmizî, *Salât*, 84 (268).

³⁹ Tirmizî, *Tahâret*, 40 (54); *Cuma*, 17 (513); *Kırâat*, 1 (2930). Hatta diğer bir yerde açıkça “Rişdîn’den dolayı hadisin isnadı zayıftır” demektedir (Tirmizî, *Sıfatu Cehenem*, 10 (2599)).

⁴⁰ Mütâbiini vermektedir (Tirmizî, *Da’vât*, 65 (3476)).

⁴¹ Mütâbiini vermektedir. Burada fazladan garîb demesi, sahâbî râvisindeki ihtilaf yönüyle olması muhtemeldir (Bkz. Tirmizî, *Birr*, 31 (1949)). O halde Rişdîn rivâyetinde tek kalsaydı, hasen olarak nitelendirdiği bu hadislere de garîb hükmünü verecekti.

⁴² Tirmizî, *Fiten* 79 (2269); *Sıfatu'l-Cennet*, 8 (2540); 23 (2562); *Tefsir*, 68 (3322).

senedinin durumu nedeniyle garîb olarak nitelendirilen hadisler arasında değerlendirmek gerekecektir.

- c. Aşağıda verilen ibare de "garîb"ın zayıf hadis anlamında hüküm vermek için kullanıldığına açık bir delildir:

هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ بِهَذَا الْإِسْنَادِ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ، وَقَدْ رُوِيَ هَذَا الْحَدِيثُ عَنْ أَبِي يُوَيْبٍ، بِإِسْنَادٍ غَيْرِ هَذَا رَوَاهُ الْحَسَنُ بْنُ أَبِي جَعْفَرٍ وَهُوَ حَدِيثٌ ضَعِيفٌ أَيْضًا

"Bu hadis garîbtir ve onu söz konusu isnâdla sadece bu veçhiyle bilmekteyiz. Bu hadis, Hasan b. Ebî Ca'fer tarafından Eyyûb'tan başka bir senedle de rivâyet edilmiştir. Ancak o da zayıf bir hadistir."⁴³ Görüldüğü gibi garîb olarak nitelendirdiği hadise zayıf hükümünü bizzat kendisi vermektedir.

- d. Senesinde meçhul bir râvi ("حَدَّثَنَا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ") bulunan hadis hakkında, başka hiçbir açıklamada bulunmadan "هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ" hükmünü vermesi de bu kullanımına bir örnektir.⁴⁴ Ancak Tirmizî'nin bu garîblik hakkında bir açıklama getirmemesi, onun zayıflığının (garîbliğinin) açık olduğunu düşündüğü diğer bazı hadislerde de izaha gitmemiş olduğuna işarettir.

- e. Tirmizî'nin hocası Buhârî'ye (ö. 256/870) dayanarak bu kavramı munkatı' bir hadis hakkında kullandığı diğer bir örnek ise şudur:

هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ، وَذَكَرْتُ بِهِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ فَلَمْ يَعْرِفْهُ وَاسْتَعْرَبَهُ، قَالَ مُحَمَّدٌ: "وَلَا أَعْرِفُ لِلْمَطْلِبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَنْطَبٍ سَمَاعًا مِنْ أَحَدٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ"

"Bu hadis garîbtir ve sadece bu veçhiyle bilmekteyiz. Onu Muhammed b. İsmail (Buhârî) ile müzakere ettim, ancak bilmediğini söyledi ve garîb olarak nitelendirdi. Buhârî dedi ki: "Muttalib b. Abdullah b. Hantab'ın Hz. Peygamber'in (s) ashâbından birinden hadis işittiğini bilmiyorum."⁴⁵

Yine o, senedi munkatı olan diğer bir hadisin garîb olduğunu ve sadece Katâde tarikiyle bilindiğini ifade etmekle yetinmekte, ancak zayıflığından söz etmemektedir.⁴⁶

⁴³ Tirmizî, Birrü'l-vâlideyn, 60 (1997).

⁴⁴ Bkz. Tirmizî, Tıbb, 33 (2084).

⁴⁵ Tirmizî, Fadâilu'l-Kur'ân, 19 (2916).

⁴⁶ Bkz. Tirmizî, Tefsir, 78 (3342). Diğer bazı örnekleri için bkz. Tirmizî, Salât, 15 (174); Fiten, 15 (2177).

- f. Keza onun bu ıstılahı sahihin mukabili olarak kullandığı şu ifade bu yöndeki kullanımına bir delildir:

هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ. وَالصَّحِيحُ مَا رُوِيَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قِرَاءَتُهُ

“Bu hadis garibtir. Onu sadece bu veçhiyle bilmekteyiz. Sahih olan ise İbn Abbâs’tan rivâyet edilen kırâatıdır.”⁴⁷

Öte yandan Tirmizî’nin bu kavramı yukarıda da işaret ettiğimiz üzere sözlük anlamına yakın olarak, garip/anlaşılması güç/bilinmeyen anlamına gelecek şekilde kullandığını düşünmekteyiz. Mesela sened yönünden sağlam, ancak metin yönünden garip/anlaşılması güç bulduğunu düşündüğümüz hadise “şefaatin ümmetinden büyük günah sahiplerine olacaktır” hadisini⁴⁸ örnek verebiliriz. Keza sened yönünden garip/bilinmeyen hadise de, Câbir’den birçok senedle farklı kişilerce rivâyet edilen hadisin, Ebû Bekr b. Ebî Musa tarafından nakledilen tariki⁴⁹ için kullanımını buna örnek verebiliriz. Dolayısıyla buradaki garîplik, hadis hakkında bir zayıflığın değil de, bir şüphenin ifadesi olarak değerlendirilebilir. Bu kullanımı şu örnekte daha açık görmekteyiz:

116| db

وَحَدِيثُ اللَّيْثِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الطَّقِيلِ، عَنْ مُعَاذِ حَدِيثٌ غَرِيبٌ
وَالْمَعْرُوفُ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ حَدِيثٌ مُعَاذٍ، مِنْ حَدِيثِ أَبِي الرَّبِيعِ، عَنْ أَبِي الطَّقِيلِ، عَنْ مُعَاذٍ

“... Leys’in, Yezîd b. Ebî Habîb’ten, onun da Ebû’t-Tufeyl aracılığıyla Muâz’dan rivâyet ettiği hadis garibtir (bilinmeyen/yaygın olmayan). Âlimler nezdinde ma’rûf olan sened ise, Ebû’z-Zübeyr’ın Ebû’t-Tufeyl aracılığıyla Muâz’dan rivâyet ettiği Muâz hadisidir”⁵⁰

Tirmizî’nin garîb kavramına yüklediği bu anlamı “hasen-sahîh-garîb” dediği hadislerde daha açık görebilmekteyiz. Mesela onun, hakkında hasen-sahîh-garîb⁵¹ dediği şefaatin büyük günah işleyenlere olacağı ile ilgili hadisin Enes’ten rivâyetini⁵² en az iki tâbiinden

⁴⁷ Tirmizî, Kırâat, 3 (2934).

⁴⁸ Tirmizî, Sıfatu’l-Kiyâmet, 11 (2436). Aslında bu hadiste garîb kelimesinin hem teferrüd, hem de anlaşılması güç/gariplik anlamının birlikte kullanıldığını düşünmekteyiz ve Tirmizî’nin kullandığı «هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ مِنْ هَذَا الْوَجْهِ يُسْتَعْرَبُ مِنْ حَدِيثِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ» ifadesini şu şekilde yorumlayarak okumaktayız: “Bu hadisin manası gariptir/anlaşılması güçtür ve rivâyetinde Ca’fer b. Muhammed teferrüd etmiştir”.

⁴⁹ Tirmizî, Fiten, 61 (2242).

⁵⁰ Tirmizî, Sefer, 42 (553).

⁵¹ Tirmizî bu tabiri 243 kez kullanmıştır.

⁵² Tirmizî, Sıfatu’l-Kiyâmet, 11 (2435).

daha rivâyet edilmektedir.⁵³ Bu durumda senedde bir teferrüden bahsetmemiz mümkün değildir. O halde metinde bir teferrüd olma ihtimali söz konusu olacaktır ki, ilgili hadisi rivâyet edenlerin neredeyse hepsi kelimesi kelimesine aynı şekilde rivâyet etmişlerdir. Geriye bir ihtimal kalmaktadır ki, o da yukarıda değindiğimiz üzere, garîb kelimesinin sözlük anlamında “tuhaf, anlaşılması zor, kapalı”⁵⁴ şeklinde kullanılmasıdır. Nitekim Ureyne hadisi⁵⁵ hakkında o, Enes’ten birçok kişi rivâyet ettiği halde “hasen-sahîh-garîb” demektedir. Muhtemelen burada da bu gariplik metinle ilgili olsa gerektir.⁵⁶ Bu terkiib içerisinde garîbliği metinle ilgili bir illet için de kullandığını şu örnek açıkça göstermektedir:

Ebû Hureyre’den (ö. 58/677) “sizden biri sabah namazının iki rekatını kıldıktan sonra yanı üzerine yatsın” şeklinde kavli bir hadis rivâyet edilmektedir.⁵⁷ Tirmizî’nin hakkında “hasen-sahîh-garîb” hükmü verdiği senedi sağlam olan bu hadisin metninde şâzlık olduğu âlimler tarafından dile getirilmektedir.⁵⁸ Dolayısıyla Tirmizî’nin “hasen-sahîh-garîb” kavramıyla bazen senedde teferrüdü kastettiği gibi,⁵⁹ birçok yerde de metindeki bir probleme/illete işaret ettiğini söyleyebiliriz.⁶⁰

⁵³ Bkz. Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût ve Muhammed Kamil Karabelli, I-VII, Dimâşk 2009, Sünnet, 23 (4739); İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr, *es-Sünne*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, I-II, Beyrut 1980, II, 398-399 (830-832).

⁵⁴ Bkz. Zebîdî, Murtezâ Muhammed b. Muhammed, *Tâcu’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, thk. Komisyon, I-XL, Kuveyt 1965-2001, III, 472, 480.

⁵⁵ Tirmizî, Tahâret, 55 (72).

⁵⁶ Tirmizî bu hadisi üç farklı yerde zikretmektedir Ancak hepsinde de başlık, deve idrarının içilmesinin hükmüyle ilgilidir.

⁵⁷ Tirmizî, Salât, 194 (420).

⁵⁸ Zerkeşî, Bedreddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *en-Nüket alâ Mukaddimeti İbni’s-Salâh*, thk. Zeynü’l-âbidîn b. Muhammed Belâfrîc, I-III, Riyad 1998, II, 162-163; Süyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tedribu’r-râvî fi şerhi Takrîbi’n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Faryâbî, I-II, Riyad 1994, I, 271. İbn Kayyim ise bu hadisin İbn Teymiyye tarafından batıl olarak nitelendirildiğini söylemektedir (Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu’l-meâd fi hedyi hayri’l-ibâd*, IV, Kuveyt 1994, I, 308).

⁵⁹ Bu kavramı seneddeki teferrüd için kullandığını düşündüğümüz yerler için bkz. Tirmizî, Salât, 42 (210); Vitir, 18 (480); Sefer, 74 (607).

⁶⁰ Aynı sahâbîden birden fazla tâbiin tarafından rivâyet edildiği halde hakkında “hasen-sahîh-garîb” hükmü verdiği hadislere diğer bazı örnekler için bkz. Tirmizî, Salât, 45 (213), 102 (290); Ahkâm, 35 (1373). Krş. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tehzîbu Süneni Ebî Dâvûd ve İdâhu ilelihî ve müşkilâtihî*, I-XIV, Beyrut 1994 (*Avnu’l-ma’bûd* içerisinde), I, 27.

O halde Tirmizî bu kavramı teferrüd veya zayıf hadisler için kullandığı gibi, sened veya metin yönünden ma'rûf olmayan (bilinmeyen), tuhaf, anlaşılması zor, garip hadis anlamında da kullanmaktadır. Aslında Tirmizî garîb demekle, hadiste normal olmayan bir duruma işaret etmektedir. İşte bu gariplik/tuhafılık, bazen sadece hadisin senedinde veya metninde bir teferrüde işaretken, bazen de hadisin zayıf olduğuna dair bir hükmü ifa etmek üzere kullanılmaktadır diyebiliriz.

Bazı âlimler de söz konusu kavramı Tirmizî'nin tenkit maksatlı kullandığına değişik bağlamlarda işaret etmektedirler. Şimdi bunlardan bazılarını yakından bakacağız.

a. İbn Seyyidinnâs (ö. 734/1334):

هَذَا حَدِيثٌ اسْتَعْرَبَهُ التِّرْمِذِيُّ وَبَيَّنَّ وَجْهَ الْغَرَابَةِ، فَقَالَ: لَا نَعْرِفُهُ مَرْفُوعًا إِلَّا مِنْ حَدِيثِ أَشْعَثَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ

“Bu, Tirmizî'nin garîb olarak nitelendirdiği ve gariplik gerekçesini (şu şekilde) açıkladığı bir hadistir: “Bu hadisin merfû olarak sadece Eş'as b. Abdullah tarafından rivâyet edildiğini biliyoruz.”⁶¹

118 | db

b. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350):

فَإِنَّهَا مُجْمَعَةٌ عَلَى أَنَّ الْحَدِيثَ إِنَّمَا هُوَ فِي إِتِّخَاذِ الْحَاتِمِ وَلَيْسَ فِي شَيْءٍ مِنْهَا نَزْعُهُ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءُ فَهَذَا هُوَ الَّذِي حَكَمَ لِأَجْلِهِ هَؤُلَاءِ الْخَفَاطُ بِنَكَارَةِ الْحَدِيثِ وَشُدُودِهِ. وَالْمُصَحِّحُ لَهُ أَمَا لَمْ يُمَكِّنْهُ دَفْعَ هَذِهِ الْعِلَّةِ حَكَمَ بِغَرَابَتِهِ لِأَجْلِهَا فَلَوْ لَمْ يَكُنْ مُخَالَفًا لِرِوَايَةِ مَنْ ذَكَرَ فَمَا وَجْهَ غَرَابَتِهِ وَلَعَلَّ التِّرْمِذِيَّ مُوَافِقًا لِلْجَمَاعَةِ فَإِنَّهُ صَحَّحَهُ مِنْ جِهَةِ السَّنَدِ لِنَقَّةِ الرِّوَاةِ وَاسْتَعْرَبَهُ لِهَذِهِ الْعِلَّةِ ...

“Bütün rivâyetler, bu hadisin yüzük edinme ve takmayla ilgili olduğu, yoksa tuvalete girerken yüzüğü çıkarmakla ilgili olmadığı hususunda müttefiktir. Hadisi tashih eden ise, bu illeti bertaraf edemeyince onun garîb olduğu yönünde hükmetmiştir. Eğer zikredilen kimsenin rivâyetine muhalif olmasaydı, garîbliğine hükmetmişinin bir anlamı olmazdı. Belki de Tirmizî çoğunluğa uyararak, râvilerinin sika olması hasebiyle sened cihetiyle sahih, bu illetten dolayı ise metin cihetiyle garîb kabul etmiştir...”⁶²

Görüldüğü üzere İbn Kayyim, Tirmizî'nin söz konusu hadisi garîb olarak nitelendirmesini metindeki illete bağlamaktadır.

⁶¹ İbn Seyyidinnâs, Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî, *en-Nefhu'ş-şezzi Şerhu Câmi'i't-Tirmizî*, thk. Ebû Câbir el-Ensârî v.dğr., I-IV, Riyad 2007, I, 236

⁶² İbn Kayyim, *Tehzîb*, I, 27.

c. Muhammed Abdurraûf el-Münâvî (ö. 1031/1622):

وتَعَقَّبَهُ التِّرْمِذِيُّ بِأَنَّهُ غَرِيبٌ لَا يُعْرَفُ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ

“Tirmizî bu hadisi garîb olması, sadece bu şekliyle bilinmesi yönüyle tenkit eder.”

d. Emîr es-San'ânî (ö. 1182/1768):

(رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَاسْتَعْرَبَهُ) وَقَالَ: لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ زِيَادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْبُكَائِيِّ، وَهُوَ كَثِيرُ الْغَرَائِبِ وَالْمُنَاكِبِ قَالَ الْمُصَنِّفُ كَالرَّادِّ عَلَى التِّرْمِذِيِّ مَا لَفْظُهُ: (وَرَجَالُهُ رَجَالُ الصَّحِيحِ).

“(İbn Hacer el-Askalânî: Bunu Tirmizî rivâyet etmiş ve garîb olarak nitelendirmiştir). Tirmizî devamında şöyle demektedir: “Bu hadisi sadece Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâî tarihiyle bilmekteyiz. O ise, garîb ve münker rivâyetleri çok olan birisidir”. Musannif (İbn Hacer), Tirmizî'nin hükmünü reddeder mahiyette (ancak râvileri güvenilir râvilerdir) demektedir.”⁶³ Görüldüğü üzere Emîr es-San'ânî, İbn Hacer'in, Tirmizî'nin bir hadisi garîb bulmasını, zayıf olarak nitelendirme şeklinde yorumlamaktadır.

Netice itibariyle, Tirmizî'nin bu kavramla sadece teferrüdü kastettiği zannına kapılanlar ile hadisin zayıflığını kastettiğini düşünenlerin iddiaları doğru olamaz. Zira o, bununla hadis hakkında bir hükmü kastetmiş olabileceği gibi, sadece teferrüd bulunduğunu da kastetmiş olabilir. O halde Tirmizî bir hadis hakkında bu hükmü vermişse bunda her üç ihtimalin de vaki olabileceğini unutmamak gerekmektedir. Bununla birlikte bu ihtimallerden en güçlü olanın zayıflık olduğunu söylememiz uygun olacaktır. Zira Tirmizî'nin hakkında garîb dediği rivâyetlerin büyük oranda problemliliğini görmekteyiz. Nitekim onun mutlak olarak “hadîsun garîbun” şeklinde nitelendirdiği hadislerin, aynı tarikle gelen, mütâbaat cinsinden olan ve bâbların son hadisleri olarak yer alan üç tane⁶⁴ Müslim hadisi hariç hiçbir hadisi *Sahîhayn*'da tahrîç edilmemiştir. Hamş da, Buhârî veya Müslim'in, Tirmizî tarafından bu şekilde nitelenen hadislerden sadece sekizini tahrîç ettiklerini söylemektedir.⁶⁵ Elbette bu durum sadece Tirmizî'deki garîb hadislerle ilgili değildir. Bilakis âlimlerin diğer bütün garîb hadislerle ilgili kanaatleri de bu

⁶³ Emîr es-San'ânî, Muhammed b. İsmail, *Sübü'lü's-selâm şerhu Bulûğî'l-merâm*, thk. Muhammed Nâsîru'd-dîn el-Elbânî, I-IV, Riyad 2006, III, 428.

⁶⁴ Tirmizî, Tahâre, 55 (73); Hacc 24 (845); Tibb, 19 (2062). Merrî'nin verdiği bir örnek, diğer özensiz atıfları gibi hatalı. Zira Tirmizî'deki hasen-garîb olan bir hadisin Müslim'de tahrîç edildiğini söylüyor (Merrî, *Îlâlu'l-hadîsi'l-garîb*, s. 66).

⁶⁵ Hamş, el-İmâmü't-Tirmizî, II, 441

yöndedir. Aşağıda onların bu yöndeki tespitlerinden bazılarına yer vermek istiyoruz:

İbrahim en-Nehâî (ö. 96/714):

عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: كَانُوا يَكْرَهُونَ غَرِيبَ الْحَدِيثِ وَالْكَلامِ

“Onlar garîb hadisleri ve kelimeleri kerih görüyorlardı”.⁶⁶

Mâlik b. Enes (ö. 179/795):

مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ يَقُولُ: شَرُّ الْعِلْمِ الْغَرِيبُ وَخَيْرُ الْعِلْمِ الظَّاهِرُ الَّذِي قَدْ رَوَاهُ النَّاسُ

“İlimlerin (hadislerin) en şerlisi garîb (bilinmeyen) olmandır. İlimlerin en hayırlısı ise insanların rivâyet ettiği zâhir olmandır.”⁶⁷

Abdürezzâk (ö. 211/826):

عَبْدُ الرَّزَّاقِ يَقُولُ: كُنَّا نَرَى أَنَّ غَرِيبَ الْحَدِيثِ خَيْرٌ فَإِذَا هُوَ شَرٌّ

“Garîb (yaygın olmayan) hadislerde bir hayır var zannediyorduk. Meğerse o şermiş”.⁶⁸

120 | db

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855):

لَا تَكْتُبُوا هَذِهِ الْأَحَادِيثَ الْغَرَائِبِ ، فَإِنَّهَا مَنَاقِيرٌ وَعَامَّتُهَا عَنِ الضُّعْفَاءِ :أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ

“Şu garîb hadisleri yazmayın! Onlar ancak münker rivâyetlerdir. Umumu ise zayıf râvilerdendir.”⁶⁹

Onu diğer bir tespiti ise şu şekildedir:

أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ: إِذَا سَمِعْتَ أَصْحَابَ الْحَدِيثِ يَقُولُونَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ، أَوْ فَائِدَةٌ، فَاعْلَمْ أَنَّهُ خَطَأٌ، أَوْ دَخَلَ حَدِيثٌ فِي حَدِيثٍ، أَوْ خَطَأٌ مِنَ الْمُحَدِّثِ، أَوْ حَدِيثٌ لَيْسَ لَهُ إِسْنَادٌ، وَإِنْ كَانَ قَدْ رَوَى شُعْبَةَ وَسُقْيَانَ.

“Ashâb-ı hadislerin bir hadis hakkında “hâzâ hadîsun garîbun” veya “fâide” dediklerini duyarsanız, bilin ki o hadis ya hatalıdır, ya bir hadis başka bir hadisle karışmıştır, ya muhaddis hata etmiştir, ya da

⁶⁶ Râmerhürmüzî, Ebû Muhammed Hasan b. Abdurrahman, el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î, thk. Muhammed Accâc el-Hatîb, Beyrut 1984, s. 565. Krş. Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali, el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye, thk. Ebû Abdullah es-Sevrakî ve İbrahim Hamdî el-Medenî, Medine, ty., s. 141.

⁶⁷ Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali, el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi', thk. Mahmûd Tahhân, Riyad 1980, II, 100.

⁶⁸ Hatîb, el-Câmi', II, 100

⁶⁹ İbn Adî, Ebû Ahmed el-Cürcânî, el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr., I-IX, Beyrut, 1997, I, 111; İbnu's-Salâh, Ebû Amr Takyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Şehrezûrî, Ulûmu'l-hadîs, thk. Nureddin İtr, Beyrut 1986, s. 374.

hadisin isnâdı yoktur. Velew ki bu hadisi Şu'be veya Süfyân rivâyet etmiş olsunlar."⁷⁰

Ebû Dâvûd (ö. 275/889):

وَالْحَادِيثُ الَّتِي وَصَعْتَهَا فِي كِتَابِ السَّنَنِ أَكْثَرُهَا مَشَاهِيرٌ وَهِيَ عِنْدَ كُلِّ مَنْ كَتَبَ شَيْئًا مِنَ الْحَدِيثِ إِلَّا أَنْ تَمَيِّزَهَا لَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ كُلُّ النَّاسِ وَالْفَخْرُ بِهَا أَنَّهَا مَشَاهِيرٌ فَإِنَّهُ لَا يَحْتَجُّ بِحَدِيثِ غَرِيبٍ وَلَوْ كَانَ مِنْ رِوَايَةِ مَالِكٍ وَيَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ وَالثَّقَاتِ مِنْ أَيْمَةِ الْعِلْمِ...

“Sünen’e aldığım hadislerin büyük çoğunluğu meşhur hadislerdir. Bunlar hadisle ilgili bir şeyler yazan herkesçe de meşhurdur. Bununla birlikte, bu hadisleri temyize herkes muktedir olamaz. Bu hadislerin meşhurlardan seçilmiş olması övünmeye değerdir. Zira o, Mâlik, Yahya b. Saîd ve hadis ilminin diğer güvenilir âlimlerinin rivâyeti dahi olsa, garîb hadisle ihticâc etmemiştir...”⁷¹

Görüldüğü üzere, âlimlerin garîb hadis konusundaki uyarıları da, Tirmizî'nin bu kavramı daha çok illetli/zayıf hadisler için kullanmış olmasının tabiliğini ortaya koymaktadır.⁷² O halde elimizdeki bütün bu verilerden hareketle, onun “hadîsun garîbun” şeklinde nitelendirdiği hadisleri, genellikle zayıf veya illetli oluşu ihtimali esas alınmak suretiyle aşağıdaki şekilde değerlendirmemiz uygun olacaktır.

- Eğer o, bu ifadeden hemen sonra ilgili hadisin senedi veya metniyle ilgili bir illetten bahsetmişse bu garîblik ile o hadisin zayıflığını kastettiğini anlamaktayız.
- Bununla birlikte bazen garîb dediği, ancak açıklama getirmediği hadislerin râvilerinden biri kitabın başka bir yerinde cerh edilmişse, bununla da hadisi zayıf olarak kabul ettiğini anlamamız uygun olacaktır. Mesela o, Sadaka b. Musa’dan gelen bir rivâyet hakkında garîb demekle, ancak onunla ilgili bir açıklamada bulunmamaktadır.⁷³ Hâlbuki *Sünen*’in diğer bir yerinde onu “leyse indehüm bi zâke’l-kavî = aradıkları kuvvette

⁷⁰ Hatîb, *el-Kifâye*, s. 142

⁷¹ Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke ve gayrihim fi vasfi Sünenihî*, thk. Muhammed Sabbâğ, Beyrut ty., s. 29

⁷² Ebû’l-Hasan es-Süleymânî de, Tirmizî’nin bu kavramı çoğunlukla zayıflık manasında kullandığını savunmaktadır (Ebû’l-Hasan Mustafa b. İsmail es-Süleymânî, *İthâfu’l-nebîl bi ecvibeti esileti ulûmi’l-hadîs ve’l-ilel ve’l-cerh ve’t-ta’dîl*, thk. Ebû İshak ed-Dimyâtî, I-II, Ac mân (BAE) 2000, I, 148.

⁷³ Tirmizî, *Birr*, 41 (1962).

bir râvi değil” şeklinde cerh etmektedir.⁷⁴ Keza Bişr b. Râfi'nin rivâyet ettiği bir hadiste de bu durumu görebilmekteyiz.⁷⁵ Dolayısıyla bu durumda mutlaka onun hadisin râvileri hakkında daha önce zikredilmiş bir cerhi var mı buna bakmak gerekmektedir.

- c. Senedde inkıta' gibi bir problem varsa, bunları da açıklamadığı hadislerdeki garîblikten kastın zayıflık olduğunu düşünmemiz gerekecektir.
- d. Bunların dışında sened veya metinde garip/açıklanamayan bir durum olabileceği ihtimali üzerinde durabiliriz.
- e. Eğer söz konusu hadisin metninde bir ziyade varsa, garîblik ile bunu kastetmiş olma ihtimali üzerinde durabiliriz.
- f. Bütün bunlara baktıktan sonra ancak senedde teferrüdü kastetmiş olduğu sonucuna varabiliriz.

Sonuç

122 | db

Tirmizî'nin kullandığı diğer bazı kavramları gibi “hadîsun garîbun” kavramının taşıdığı anlam tartışma konusu olmuştur. Özellikle son zamanlarda daha çok Iraklı bazı araştırmacıların onun bu kavramla hadisin zayıf olduğunu kastettiği yönündeki genellemenin isabetli olmadığını göstermeye çalıştık. Bununla birlikte onları bu kanaate zorlayan hususun, Tirmizî'nin mutlak olarak “hadîsun garîbun” hükmünü verdiği hadislerin çoğunun zayıf olması olduğunu düşünmekteyiz.

Tirmizî'nin *Sünen*'inin tamamını taramak suretiyle yaptığımız araştırma sonucunda onun bu kavramı 448 kez kullandığını tespit etmiş bulunmaktayız. Bu kullanımlarını incelediğimizde ise aşağıdaki sonuçlara ulaştık.

Tirmizî garîb terimini, “tek bir sened ile bilinen hadis” anlamının yanı sıra, sened veya metin yönüyle problemlili olan hadisler için de kullanmaktadır. Bununla birlikte onun teferrüd için kullandığı asıl kavram “lâ na'rifuhû illâ min (hâzâ'l-vech/hadîsi fülân)”dır. Tirmizî'nin kullandığı bu kavram hakkında, genellemeye gidilerek bunların hepsinin zayıflığı ifade ettiği veya tefferrüd anlamı taşıdığı

⁷⁴ Tirmizî, Zekât, 28 (663).

⁷⁵ Tirmizî, Birr, 41 (1964). Diğer bir yerde onun hakkında “leyse bi'l-kavî” demektedir. Tirmizî, Cenâiz, 35 (1020).

yönündeki yaklaşımlar isabetli değildir. Tirmizî'nin kendisinin de *İlelü's-sağîr* de belirttiği gibi bu kavram bağlamına göre değişik anlamlarda kullanılmıştır. Mamafih bununla çoğunlukla bir illeti kastettiği doğrudur. Tirmizî, bir hadis hakkında "hadîsun garîbun" dedikten sonra bir illetten bahsediyorsa söz konusu kavramla hadisin zayıflığını kastettiğini anlamaktayız. Ancak bazen o sadece bu kavramı kullanmakta ve hiçbir açıklama getirmemektedir. Bu durumda senedde inkıta' gibi hadiste çok açık bir zayıflık söz konusu olabileceği gibi, onun hadisin râvilerinden biri hakkında kitabının diğer bir yerinde bir cerhi olabileceği ihtimali üzerinde durmak gerekecektir. Bunlardan başka, hadisin metninde veya senedinde kelime anlamında bir garabetin olması da söz konusu olabilmektedir. Bütün bu durumları gözden geçirdikten sonra ancak bir teferüdün olabileceği ihtimali üzerinde durmamız uygun olacaktır.

Netice itibarıyla, son zamanlarda Iraklı bazı araştırmacıların Tirmizî'nin mutlak olarak kullandığı "hadîsun garîbun" terimiyle hadisin zayıflığını kastettiği şeklindeki kanaatleri büyük oranda doğrudur. Ancak bu konudaki temel problem araştırmacıların bu kavramı genelleme bir yaklaşım ile ele almalarıdır. Haddi zâtında mütekaddim âlimlerin de işaret ettiği üzere metodolojik bir yaklaşım olarak garîb hadislerle şüpheyi bakmak esastır.

Kaynakça

- Abîdî, Ammâr Câsim Muhammed, "el-Hadîsü'l-garîbu mefhûmuhû ve tatbîkâtuhu fî Câmîi't-Tirmizî", *Bağdat Üniversitesi (Yayımlanmamış Master Tezi)*, Bağdat 1997.
- _____, "Mefhumu'l-hadîsi'l-garîb fî Sahîhi İbn Huzeyme-Dirasetün istikrâiyetün nakdiyyetün-", *Mecelletü Câmîati Tikrît li'l-ulûmi'l-insâniyye*, c. 13, sayı 5 (2006), ss. 417-452.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke ve gayrihim fî vasfi Sünenihî*, thk. Muhammed Sabbâğ, Beyrut ty.
- _____, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût ve Muhammed Kamil Karabelli, I-VII, Dimaşk 2009.
- Elbânî, Nâsiruddîn, *İrvâ'ul-galîl fî tahrîci ehâdîsi Menâri's-sebîl*, I-IX, Beyrut 1985.
- _____, *Silsiletü'l-ehâdîsi'd-daîfe vel'mevdûa ve eseruha's-seyyi fî'l-ümme*, I-XIV, Riyad 1992.
- Emîr es-San'ânî, Muhammed b. İsmail, *Sübülü's-selâm şerhu Bulûğî'l-merâm*, thk. Muhammed Nâsîru'd-dîn el-Elbânî, I-IV, Riyad 2006.
- Fellâte, Ömer b. Hasen, "el-Hadîsü'l-hasen mutlak ve mukayyeden inde'l-İmâmî't-Tirmizî", *Mecelletü Câmîatiü Taybe: el-Ulumu't-terbeviyye*, yıl: 1 sayı: 2 (1426/2005), ss. 202-270.
- Hamş, Adâb Mahmûd, *el-İmâmü't-Tirmizî ve menhecuhu fî kitâbihi'l-Câmî'*, I-III, Amman 2003.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali, *el-Câmî' li ahlâki'r-râvî ve âdâbı's-sâmi'*, thk. Mahmûd Tahhân, Riyad 1980.

- _____, el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye, thk. Ebû Abdullah es-Sevrakî ve İbrahim Hamdî el-Medenî, Medine, ty.
- Itr, Nureddin, *el-İmâmü't-Tirmizî ve'l-muvâzenetü beyne Câmiîhi ve beyne's-Sahîhayn*, Kahire 1970.
- İbn Adî, Ebû Ahmed el-Cürcânî, *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr., I-IX, Beyrut 1997.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr, *es-Sünne*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, I-II, Beyrut 1980.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tehzîbu Süneni Ebî Dâvûd ve idâhu ilelihî ve müşkilâtihî*, I-XIV, Beyrut 1994 (*Avnu'l-ma'bûd* içerisinde).
- _____, *Zâdu'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibâd*, IV, Kuveyt 1994.
- İbn Seyyidinnâs, Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî, *en-Nefhu's-şezzi Şerhu Câmiî't-Tirmizî*, thk. Ebû Câbir el-Ensârî v.dğr., I-IV, Riyad 2007.
- İbn Receb, Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, thk. Hemmâm Abdurrahîm Saîd, I-II, Zerkâ 1987.
- İbn Teymiyye, Takiyyuddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalîm, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, I-XXXV, Medine 1995.
- _____, İlelü's-sağîr, Kahire 1975 (*Sünen'in* sonunda).
- İbnu's-Salâh, Ebû Amr Takiyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Şehrezûrî, *Ulûmu'l-hadîs*, thk. Nureddin Itr, Beyrut 1986.
- Merrî, Saîd Muhammed Hamd, *İ'lâlu'l-hadîsi'l-ğarîb bi'l-hadîsi'l-meşhûr*, Beyrut 2010.
- Mübarekfûrî, Ebû'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahman, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmiî't-Tirmizî*, I-X, Beyrut 1990.
- Muhammedî, Abdülkâdir b. Mustafa b. Abdürrezzâk Ebû Zerr, *eş-Şâz ve'l-münker ve'z-ziyadetü's-sika – muvâzene beyne'l-mütekaddimîne ve'l-müteahhirîne*, Beyrut 2005.
- Râmerhürmüzî, Ebû Muhammed Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddisü'l-fâsîl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, thk. Muhammed Accâc el-Hatîb, Beyrut 1984.
- Süleymânî, Ebû'l-Hasan Mustafa b. İsmail, *İthâfu'n-nebîl bi ecvibeti esileti ulûmi'l-hadîs ve'l-ilel ve'l-cerh ve't-ta'dîl*, thk. Ebû İshak ed-Dimyâtî, I-II, Ac mân (BAE) 2000.
- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tedrîbu'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Faryâbî, I-II, Riyad 1994.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir v.dğr., I-V, Kahire 1975.
- Zebîdî, Murtezâ Muhammed b. Muhammed, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Komisyon, I-XL, Kuveyt 1965-2001.
- Zerkeşî, Bedreddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *en-Nüket alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*, thk. Zeynü'l-âbidîn b. Muhammed Belâfrîc, I-III, Riyad 1998.

